

O TEÓRII NEPOJMOVOSTI A METAFOROLÓGII HANSA BLUMENBERGA V KONTEXTE DEJÍN POJMOV

Roman Mikuláš

Ústav filologických štúdií, PdF UK Bratislava
a Ústav svetovej literatúry SAV

Abstrakt: V tomto krátkom príspevku naskicujeme vzťah dejín pojmov a teórií metafory ako dvoch prakticky izolovaných a sotva sa reflektujúcich diskurzívnych priestorov. O vzťahu pojmu a metafory sa vo vede uvažuje nepretržite. Reflektuje sa ich funkcia pri modelovaní predmetu výskumu, problémov a metód a všeobecne aj úloha v komunikácii (distribúcii) vedeckého poznania. Z tohto dôvodu je vzájomné nereflektovanie sa teórie metafory a dejín pojmov kurióznym javom. Vzájomná absencia reflexie teórie metafory a dejín pojmov nie je však ničím absurdným, ale dá sa vysvetľovať ako výsledok ich vlastnej orientácie. Avšak metaforológia sa stala súčasťou realizovaného projektu dejín filozofických pojmov a má v ňom špecifické postavenie, ktoré možno lepšie pochopiť, ak zoberieme na zreteľ aj neskoršie rozpracovanú teóriu nepojmovosti Hansa Blumenberga.

Kľúčové slová: Hans Blumenberg, metaforológia, dejiny pojmov, teória nepojmovosti, pojem, metafora

Abstract: In this paper, we describe the relationship between the history of concepts and theories of metaphors as two isolated and insufficiently reflected discourse spaces. The relationship between concepts and metaphors is being continuously considered in the scientific discourse. They reflect their role in modeling the subject of research, problems and methods, and, in general, the role of communicating (distributing) scientific knowledge. For this reason, the mutual lack of reflection of the metaphor theory and the history of concepts is a curious phenomenon. But the mutual absence of reflection on metaphor theory and the history of concepts is not absurd, but can be explained as a result of their own orientation. However, metaphorology has become a part of the realized project of the history of concepts and has a specific position that can be better understood by taking into account the later developed theory of nonconceptuality by Hans Blumenberg.

Keywords: Hans Blumenberg, theory of nonconceptuality, metaphorology, history of concepts, concept, metaphor

V tomto krátkom príspevku sa sústredím na zvláštny fenomén v humanistike, ktorý, aspoň som toho názoru, je hodný zamyslenia sa a prípadných objasnení. Ide o vzťah dejín pojmov a teórií metafory, vzťah, ktorý je notoricky prítomný, avšak ako dva izolované, sotva sa reflektujúce diskurzívne priestory. Treba si však uvedomiť, že o vzťahu pojmu a metafory sa vo vede uvažuje nepretržite, reflektuje sa ich funkcia pri výstavbe teórií a v komunikácii vedeckého poznania. Z tohto dôvodu je vzájomné nereflektovanie sa teórie metafory a dejín pojmov prinajmenšom kurióznym javom, na ktorý v máji 2018 upozornil výrazným spôsobom Rüdiger Zill vo svojom príspevku *Metapher und Begriff. Das Problem einer Symbiose (Metafora a pojem. Problém jednej symbiózy)* v Bratislave na konferencii *Problémové aspekty výskumu metafory v interdisciplinárnej a transdisciplinárnej perspektíve*. Na tento referát v mojom pozorovaní nadviažem a Zillovu argumentáciu doplním o niektoré elementy, ktoré by mali vytvoriť lepší prístup k teórii javiacej sa nám ako premostenie priestoru pojmu a priestoru metafory vo vednom diskurze, teda k teórii nepojmivosti Hansa Blumenberga.

Zill vysvetľuje vzájomnú absenciu reflexie teórie metafory a dejín pojmov nie ako niečo absurdné alebo deviačné, ale celkom jednoducho ako výsledok ich vlastnej orientácie. Jeho argumentácia je postavená na chápaní metafory ako niečoho rušivého v štruktúre istej teórie, čo následne treba dovysvetľovať alebo v tejto súvislosti treba odkazovať na doplňujúce referenčné teórie či ich súčasti. V tomto zmysle nejde o vysvetľovanie historického vývinu nejakého fenoménu obsiahnutého v metaforickom vyjadrení, ale o jeho význam a zmysel (interpretáciu) v aktuálnej komunikácii. Na Blumenbergovej teórii nepojmivosti sa dá veľmi dobre dokumentovať aj napätie medzi teóriou a históriou.

Procesy metaforizácie a terminologizácie predstavujú historické dimenzie komunikácie. Terminologizácia je osudom živej metafory a metaforizácia je emergenčným fenoménom vyplývajúcim z potreby vyjadriť niečo, na čo neexistujú (dostatočné, jasné, presvedčivé, pochopiteľné, prijateľné) koncepty ako viabilné riešenia aktuálnych problémov. Ak ale vieme, že v iných (historických) kontextoch sa dané riešenie môže prejaviť ako problém, potom aj jeho konceptualizácia, resp. jeho metaforizácia stratila svoju komunikačnú hodnotu a stáva sa problémom. Blumenberg to grandiózne dokazuje na príklade kozmológie vo svojej metaforológii (porovnaj Mikuláš 2018). O metaforickom pozadí sa dá hovoriť vtedy, keď začneme metaforológiu vnímať z kultúrohistorického hľadiska. Ak predpokladáme, že pre komunikáciu a porozumenie je podstatné vedieť, ako sa systém kultúrnych orientácií (orientácií, ktoré predpokladáme v pojmoch) formuje, potom prirodzene vnímame ich historickú dimenziu v podobe realizovaných komunikačných procesov. Istá reťaz v logike uvažovania postupuje od teórie metafory cez dejiny metafor až k dejinám pojmov. Až na

tejto línii uvažovania môžeme sledovať vzťah metafory a pojmu. Túto logiku mal na zreteli už Blumenberg, keď chápal svoju primárne historicky orientovanú metaforológiu ako súčasť dejín pojmov, avšak naskicovaná logika je zatiaľ iba čistý teoretický konštrukt. Zill explicitne hovorí o symbiotickom pomere metafory a pojmu, ktorý môže byť historicky variabilný. Tomu zodpovedá aj všeobecne platný konsenzus vo výskume metafory, ktorý odmieta názory, že za každým pojmom sa skrýva nejaká metafora alebo že všetko má metaforické podložie. Už samotná metafora je postavená na princípe usúvzťažnenia dvoch pojmov (alebo iných domén). Pojem je teda súčasťou metafory. Naopak máme do činenia aj s rozšíreným názorom, že pojem je výsledok odumierania metafory, na čo už upozorňoval G. Vico (porovnaj Mikuláš 2017). Pojem nemožno chápať bez metafory a metaforu bez pojmu. Pojem a metafora generujú význam viac-menej symbioticky. Aj táto myšlienka je prítomná už v Blumenbergovej metaforológii, „pojem a metafora, definícia a obraz predstavujú jednotu sféry vyjadrovania istého mysliteľa či istej doby“ (Blumenberg 2015, 49). Pochopenie nastáva vtedy, ak sa v komunikačných procesoch stavia na asociačných systémoch, o ktorých sa dá predpokladať, že sú spoločné aktérom danej komunikácie. Samozrejme, toto je známa hermeneutická perspektíva výrazne prítomná v Blumenbergových dielach, ktoré vyšli post hum. K nim patrí aj jeho teória nepojmovosti. Texty prednášok vznikli v roku 1975, môžeme ich teda situovať do druhej etapy vývoja metaforológie. Táto teoretická fáza sa objavuje paralelne k Blumenbergovmu výraznejšiemu príklonu k antropologickým otázkam (o tom svedčí hlavne súbor statí publikovaných v roku 2006 v zväzku *Die Beschreibung des Menschen /Opis človeka/*). Práve na tejto fáze jeho tvorby je možné si všimnúť, že jeho pragmatická optika sa nezameriava iba na metaforu, ale zároveň aj na vlastnosti a funkcie pojmu. Nadväzuje na Arnolda Gehlena, ktorý v pojme videl primárne gesto redukcie záplavy vzruchov (perturbácií), pričom pojem nahrádza alebo simuluje názornosť bezprostredného vnemu. Gehlen vidí v pojme prejav ekonómie myslenia: „Každý výkon je tu kúskom úspory: slovom si ušetríme nahliadnutie, nahliadnutím si ušetríme nahmatanie (...) nahmataním si ušetríme čuchové alebo chuťové vnemy ako sprievodné zmysly požírania. *Koniec izofágie* nastane asi vtedy, keď si, namiesto toho, aby sme sa navzájom požírali, začneme navzájom obtierať nosy alebo sa na letisku objímame.“¹ (Blumenberg 2007, 26)

¹ „Jede Leistung ist hier ein Stück Ersparnis: das Wort ist Ersparnis der Anschauung, die Anschauung Ersparnis des Betastens (...) das Betasten ist Ersparnis des Riechens oder Schmeckens als der Begleitsinne des Fressens. Das *Ende der Isophagie* ist vielleicht dann gekommen, wenn man einander, statt zu fressen, nur noch die Nasen reibt oder auf dem Flughafen umarmt.“

Pre Blumenberga je Gehlenova téza východiskom ďalšieho uvažovania o kognitívnych výkonoch „na diaľku“, o prekonávaní hraníc bezprostrednej apercepcie v prospech *actio per distans*: „Pojem vznikol z *actio per distans*, z konania na priestorovú a časovú vzdialenosť.“² (Blumenberg 2007, 11) Blumenberg pojmy prirovnáva k vrhacím zbraňom alebo o nich hovorí ako o prostriedkoch preventívneho konania: „V tom zmysle je pojem nástrojom nie tak bytosti schopnej spomínať si, ale skôr bytosti zvyknutej na prevenciu: snaží sa spracovať niečo, čo sa bezprostredne ešte neočakáva. (...) Ak si prevenciu nepredstavujeme ako momentálnu nevyhnutnosť, ale skôr ako koncept, návrh, plánovitnosť, ktorú sme už raz pochopili v jej funkcionalite, potom výstavba preventívneho správania nutne vedie k výstavbe spoločnosti.“³ (Blumenberg 2007, 12–13)

Blumenberg apeluje na to, aby sme sa vzdali predstavy, že pojem je niečo samozrejmé, a skôr si osvojili predstavu, že kreovanie pojmov bude mať niečo spoločné s tým, čo tu pozitívne nie je, čo je vzdialené, čo je zapadnuté prachom histórie alebo je hudbou budúcnosti (pozri Blumenberg 2007, 32–33).

Akýmsi krížením oboch perspektív vznikol paradigmatický príklad pasce ako konania na diaľku v neprítomnosti lovenej zveri, ako aj lovca. Ide o preventívne konanie, pričom tento prostriedok je aktívny práve v momente neprítomnosti lovca, avšak za predpokladu prítomnosti koristi. V opačnom smere, teda v momente nastraženia pasce, je prítomný lovec, nie zver (Blumenberg 2007, 13). Samozrejme, aj tento príklad môžeme vnímať ako metaforu, pascu ako triumf pojmu a pojem ako pascu v jej všeobecnom princípe. Blumenberg píše: „Hádám najlepšie by sa dalo vysvetliť to, čo pojem robí, keď budeme myslieť na výrobu pasce; pasca je vo všetkom nastavená na podobu a miery, spôsoby správania a spôsob pohybu očakávaného, nie prítomného predmetu, ktorý si ešte len chceme privlastniť a mať naň dosah.“⁴ (Blumenberg 2007, 10)

² „Der Begriff ist aus der *actio per distans*, aus dem Handeln auf räumliche und zeitliche Entfernung entstanden.“

³ „Insofern ist der Begriff das Instrument nicht so sehr eines der Erinnerung fähigen als eines auf Prävention eingestellten Wesens: es sucht zu bewältigen, was noch gar nicht unmittelbar ansteht. (...) Stellen wir uns die Prävention nicht so sehr als eine augenblickliche Notwendigkeit, denn vielmehr als ein Konzept, einen Entwurf, eine Planmäßigkeit vor, die einmal in ihrer Leistungsfähigkeit begriffen worden ist, so führt der Ausbau präventiven Verhaltens zwangsläufig zur Bildung von Gesellschaften.“

⁴ „Vielleicht kann man am deutlichsten machen, was ein Begriff leistet, wenn man an die Herstellung einer Falle denkt; sie ist in allem zugerichtet auf die Figur und die Maße, die Verhaltensweise und Bewegungsart eines erst erwarteten, nicht gegenwärtigen, erst in Besitz und Zugriff zu bringenden Gegenstandes.“

„Skonstruovanie lapacej jamy si vyžaduje spoločné predstavy o tom, čo sa do nej má chytiť.“⁵ (Blumenberg 2007, 15)

Pojem tu simuluje funkciu nástroja alebo prostriedku, pomocou ktorého s niečím manipulujeme. V zmysle tohto obrazu je poznanie efektom narábania s nástrojmi, a teda manipulácie, práce. Tým sa Blumenberg v tradícii G. Vica či I. Kanta dostáva do sféry konštruktivistickej epistemológie, pretože týmto teoretikom nikdy nejde o obsiahnutie skutočnosti takej, aká je bez ohľadu na to, ako s ňou narábame, ako ju manipulujeme, v konečnom dôsledku, ako ju konštruujeme. Blumenbergov pragmatizmus celkom dobre zapadá do tejto epistemologickej tradície, kde pojem zostáva jedným z najdôležitejších prostriedkov poznania a súčasťou rozumových aktov. Inzistuje však na tom, že nie je jediným takýmto prostriedkom a že je nutné vidieť ho v historicky meniacich sa prostrediach: „Pojem sa považuje za produkt rozumu, ak nie dokonca za jeho triumf, a asi to aj tak je. To ale nepripúšťa inverziu, že rozum je len tam, kde sa podarilo alebo kde sa snažíme skutočnosť, život alebo bytie (...) uchopiť pojmom.“⁶ (Blumenberg 2007, 9)

Dejiny pojmov, v ktorých je situovaná Blumenbergova metaforológia, sú projekt s členitou tradíciou a neistou súčasnosťou, napriek faktu, že sa v tejto oblasti stále realizujú intenzívne výskumy. Súčasné ponímanie dejín pojmov sa vyznačuje skôr oslabovaním teoreticky výdatnej diskusie a zdá sa, že všetko, čo bolo k teórii dejín pojmov potrebné povedať, už bolo povedané. To sa týka aj vzťahu pojmu a metafory a z toho vyplývajúceho konštruktívneho charakteru skutočnosti, teda podielu jazykových prostriedkov na konštrukcii (alebo konštitúcii) nášho skúsenosťno-orientačného priestoru, teda aj sveta predmetov či vecí. Anselm Haverkamp Blumenbergovu metaforológiu nevníma ako integrálnu súčasť dejín pojmov, ale skôr ako jej prekonanie. Predovšetkým v neskoršej fáze svojej tvorby vyvinul Blumenberg na podklade metaforológie svoju teóriu nepojmovosti. Nepojmovosť sa vzťahuje na to, čo sa vymyká zo sféry platnosti pojmu a čo je zároveň podkladom jeho genézy (vrátane jeho motivácie v životnom prostredí). Na tomto podklade sa absolútna metafora javí ako pokus o uchopenie principiálne neuchopiteľného, teda pokus o náhradné riešenie. Ak Blumenberg odкрýva najspodnejšie vrstvy či podhubie, motiváciu a genézu pojmov, predsa len nie je zmysluplné paušálne tvrdiť, že všetky pojmy sú pô-

⁵ „Die Einrichtung einer Fallgrube erfordert Gemeinsamkeit der Vorstellung von dem, was darin gefangen werden soll.“

⁶ „Der Begriff gilt als ein Produkt der Vernunft, wenn nicht sogar ihr Triumph, und ist es wohl auch. Das läßt aber nicht die Umkehrung zu, Vernunft sei nur dort, wo es gelungen oder wenigsten angestrebt sei, die Wirklichkeit, das Leben oder das Sein (...) auf den Begriff zu bringen.“

vodne metaforami. Naopak, stále diferencujeme medzi absolútnou metaforou, metaforou a pojmom. A či budeme uvažovať v tejto súvislosti o pojme cez prizmu metafory alebo o metafore cez prizmu pojmu, o tom rozhodne v konečnom dôsledku výskumný zámer, pretože nejde o to, aby sme devalvovali jedno na úkor druhého. Blumenberg o tom hovorí celkom jasne: „Moja téza: odklon od názornosti je úplne v službách návratu k názornosti. To, samozrejme, neznamená opakovanie toho istého, teda návrat k východiskovému bodu...“⁷ (Blumenberg 2007, 27)

Treba si ale aj sprítomniť potrebu ďalšej dimenzie historického výskumu pojmov alebo metafor, a to úroveň dejín teórií, resp. dejín toho, čo Blumenberg nazýva *Lebenswelt*: „V aspekte tematiky životného sveta je metafora niečím oneskoreným a odvodeným. Ak sa metaforológia nechce sústrediť iba na výkony metafory pre tvorbu pojmov, ale ak metafora chceme vnímať ako vodiacu líniu pri nazeraní na životný svet, potom si metaforológia nevystačí bez začlenenia do širšieho horizontu teórie nepojmovosti.“⁸ (Blumenberg 2014, 93)

Aj keď sa zdá byť sféra pojmov vo vedných disciplínach privilegovaná a výpovede o tom, že všetko je v konečnom dôsledku metafora, sú paušálne a nesubstančné, vedný diskurz sa dopracoval k presvedčeniu, že sa oplatí počúvať aj tých, ktorí hovoria o primáte pojmu, a aj tých, ktorí opodstatnene upozorňujú na metaforické podhubie pojmov. Tak je potom možné, že máme k dispozícii slovník filozofických pojmov a zároveň slovník filozofických metafor, ktorý by neuzrel svetlo sveta bez toho, že by sa neproblematizoval primát pojmu vo filozofii. Oba projekty svojou paralelnou existenciou potvrdzujú, že pojmové poznanie a metaforické poznanie sú komplementárne zložky orientačného priestoru skúseností a poznania. Je preto možné, že projekt dejín pojmov napriek teoretickým rozpačitostiam zostane plodnou zložkou systému opisných modelov vedného poznania. To, čo hovorí v prospech idey primátu pojmu a jeho oporného mechanizmu definície⁹ vo vednom diskurze, je zdanlivo celkom opodstatnený názor, že vznik teórií je principiálne motivovaný snahou eliminovať kontingencie. Avšak tá sa znižuje vždy v komunikácii, aj v tej, kto-

⁷ „Meine These: die Abkehr von der Anschauung steht ganz im Dienst der *Rückkehr zur Anschauung*. Das ist freilich nicht die Wiederkehr des Gleichen, die Rückkehr zum Ausgangspunkt...“

⁸ „Im Aspekt der Lebenswelt-Thematik ist die Metapher etwas Spätes und Abgeleitetes. Deshalb wird eine Metaphorologie, will sie sich nicht auf die Leistung der Metapher für die Begriffsbildung beschränken, sondern sie zum Leitfaden der Hinblicknahme auf die Lebenswelt nehmen, nicht ohne die Einfügung in den weiteren Horizont einer Theorie der Unbegrifflichkeit auskommen.“

⁹ Pojem musí byť v princípe definovateľný (Blumenberg 2007, 34).

rá využíva metaforickú reč. Tu sa dostávame do argumentačnej dilemy, ktorá nás naviguje práve smerom k teórii nepojmovosti, aj keď je jasné, že nie je nevyhnutné, aby sme svoju výskumnú činnosť vždy museli zladit' s nejakou paradigmou alebo koherentnou teóriou.

Blumenberg už vo svojej pragmatickej metaforológii poukazuje na skutočnosť, že pojem nie je dostatočným prostriedkom na reflexiu vzťahu jazyka a myslenia, že vždy narážame na odpor, ktorý nám kladú hranice pojmov¹⁰ a teórií: „*Metafora* je práve preto zároveň estetickým médiom, lebo je udomácnená v pôvodnej sfére pojmu, ako aj preto, že ešte musí aj neustále zodpovedať za nedostatočnosť pojmu a hranice jeho výkonu.“¹¹ (Blumenberg 2007, 28)

Koncept nepojmovosti nám odкрýva možnosti uvažovať o týchto miestach reflexie skúsenostného sveta, a to v Blumenbergovom zmysle, ako je naznačený už vo *Výhlade*: „Nepresnosť metafory v teoretickom jazyku usilujúcom sa o rigoróznú akribiu zodpovedá na druhej strane často dojímavému vysokému stupňu abstrakcie pojmov ako ‚bytie‘, ‚dejiny‘, ‚svet‘, ktoré nám neprestávajú imponovať. Metafora ale konzervuje bohatstvo jej pôvodu, ktoré pojem musí popierať.“¹² (Blumenberg 2014, 90)

Okrem toho treba zdôrazniť, že Blumenberg po teoretickom modelovaní metaforológie vo svojich paradigmách ďalej nepracoval na teoretickom vyšpecifikovaní pôvodného návrhu, sústredil sa viac na prípadové štúdie. Jedinou výnimkou je *Ausblick auf eine Theorie der Unbegrifflichkeit (Výhľad na teóriu nepojmovosti)*. Je to pomerne slabo kontúrovaná teoretická reflexia, figurujúca ako appendix zväzku *Schiffbruch mit Zuschauer (Stroskotanie loďou s divákom, 1979/2014)*, bez nejakých prepojení s ostatnými štúdiami. Primárnym úmyslom danej state je preformátovanie metaforológie na komplexnú teóriu

¹⁰ Blumenberg uvádza napr. pojem sloboda: „Neexistuje vedomie slobody ani skúsenosť slobody, ani konštrukcia slobody – preto neexistuje v prísnom zmysle slova ani pojem slobody.“ (Blumenberg 2007, 44) („Es gibt kein Bewußtsein von Freiheit, keine Erfahrung von Freiheit, keine Konstruktion von Freiheit – daher im strengen Sinne keinen Begriff von Freiheit.“) Podobný príklad je pojem *svet*, o ktorom referuje na viacerých miestach *Teórie nepojmovosti* (37 alebo 69 n.).

¹¹ „Die *Metapher* ist gerade deshalb auch ein ästhetisches Medium, weil sie sowohl in der Ursprungssphäre des Begriffs beheimatet ist als auch für die Unzulänglichkeit des Begriffs und seine Leistungsgrenzen noch fortwährend einzustehen hat.“

¹² „Die in der rigorosen Selbstverschärfung der theoretischen Sprache verächtlich gewordene Ungenauigkeit der Metapher entspricht auf andere Weise der oft so eindrucksvollen höchsten Abstraktionsstufe von Begriffen wie ‚Sein‘, ‚Geschichte‘, ‚Welt‘, die uns zu imponieren nicht nachgelassen haben. Die Metapher jedoch konserviert den Reichtum ihrer Herkunft, den die Abstraktion verleugnen muß.“

nepojmovosti. Nepojmovosť sa tu nechápe ako protiklad pojmovosti, ale ako fenomén, ktorý Blumenberg pozoruje v jazyku vedy v zmysle spôsobu používania metaforického jazyka. Nepojmovosť je účinná tam, kde sa v komunikácii nachádzame na hranici pochopiteľnosti, teda tam, kde vytvárame teórie. Metaforický jazyk je preto konštitutívnym prvkom každej teórie a prirodzenou súčasťou vedeckého jazyka. S podobným fenoménom sa stretávame v umení, ale aj v bežnej komunikácii, keď zlyháva systém pojmov, keď nám pojmy už nestačia na vyjadrenie istých skúseností, keď sa to, čo vieme povedať, vzdáľuje od toho, čo chceme vyjadriť. Skúsenosť zlyhávania jazyka voči tomu, čo prežívame a chceme vyjadriť, je iniciátorom konštrukcie sveta skúseností a v aktoch komunikácie preto prirodzene predpokladáme možnosť vzájomnej orientácie na podklade predikácií. Blumenberg upozorňuje na skutočnosť, že „pojmy nie sú postavené len na predmetoch, pojmy tiež konštituuju predmety“¹³ (Blumenberg 2007, 40).

To je známy princíp, ktorý S. J. Schmidt opísal ako komplementárny vzťah stanovenia a predpokladu (*Setzung und Voraussetzung*)¹⁴, čím sa dostávame k samotnému zmyslu plnohodnotnej teórie. Táto slúži nielen na to, že ňou môžeme opísať nejaký skúsenostný jav, teda na teoretizovanie o niečom, ale podstatné je aj to, že každá skutočná teória zabezpečuje možnosť uchopiť predpoklady danej teórie ako jej zásadný autoreflexívny moment. Teória má ponúkať možnosť reflexie samej seba vo všetkých svojich zložkách, ako aj možnosť reflexie samej seba ako celku.

Ale vráťme sa k teórii nepojmovosti, ktorá sa v súčasnosti realizuje ako spôsob hľadania subštruktúr procesov poznávania, to znamená v predpolí pojmovej kryštalizácie. V Blumenbergovom prípade išlo o odkrývanie metaforického podhubia základných filozofických a vedeckých pojmov. V metafore vidí formu jazyka, ktorá predchádza procesu neskoršej pojmovej konsolidácie. V tomto bode sa zhoduje s názorom G. Vica. Táto pozícia bola v teórii metafory mnohonásobne a silnými argumentmi spochybnená. Okrem známeho argumentu, že metafora môže vychádzať z usúvzťažnenia dvoch pojmov, existuje aj ďalší pádny argument, ktorý hovorí o tom, že aj v pojmoch môžeme odkrývať subštruktúry poznania, ba čo viac, to, ako svet vnímame, je zapísané v pojmoch. Takýmto málo zmysluplným spôsobom sa pojmy a metafory bežne stavajú do protikladu, čo znehodnocuje historický pohľad na jedno či druhé. Blumenbergova teória nepojmovosti, resp. metaforológia ako jej súčasť hovorí viac o tom,

¹³ „begriffe beruhen nicht nur auf Gegenständen, sondern Begriffe konstituieren auch Gegenstände“

¹⁴ Porovnaj Schmidt 1994 a 2017.

čo metafora umožňuje, čo spôsobuje, ako funguje, no menej o tom, čo metafora je. To nie je žiadny teoretický nedostatok, keď si sprítomníme, s akými ambíciami Blumenberg písal svoj *Výhl'ad*. Išlo mu o „spätné prepojenia metafory so živým svetom, ktorý predstavuje permanentnú (...) motivačnú oporu každej teórie“ (Blumenberg 2007, 87)¹⁵.

Cez historizáciu pojmu (v dejinách pojmov) sa dostávame ku konzekventnej historizácii metafory, k perspektíve, ktorú R. Zill problematizuje vo svojom vyššie uvedenom referáte. Už na podklade takto nasmerovaného uvažovania je zrejmé, že, čisto teoreticky, dejiny pojmov a metaforológia si nemôžu protirečiť. Realita projektu *Historisches Wörterbuch der Philosophie (Historický slovník filozofických pojmov, 1971)* je trocha triezvejšia a čisto pragmatická. Explicitne sa totiž vopred zo zoznamu filozofických pojmov vyradili všetky metafory. Avšak v explanáciách jednotlivých pojmov sa už metaforám nedalo vyhnúť. Samotné dejiny pojmov spomínaným projektom názorne ukazujú, že sa medzi pojmom a metaforou nedá rozhodovať v zmysle *bud' – alebo*, ale že diferenciácia bude funkčná a reálne komunikovateľná iba v zmysle *nielen – ale aj*. Napokon treba vidieť aj fakt, že sa v nomenklatúre filozofických pojmov sporadicky (avšak minimálne) nachádzajú aj metaforické výrazy, a to práve Blumenbergove absolútne metafory, teda tie metafory, ktoré sú istým spôsobom voči terminologizácii odolné. Im mohol Blumenberg napokon pripísať istý pragmatický zmysel.

Literatúra

- Blumenberg, Hans. 1960/1998/2015. *Paradigmen zu einer Metaphorologie*. 6. Auflage 2015. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Blumenberg, Hans. 1979/2014. *Schiffbruch mit Zuschauer – Paradigma einer Daseins-metapher*. 6. Auflage 2014. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Blumenberg, Hans. 1981/2012. *Wirklichkeiten in denen wir leben*. Stuttgart: Reclam.
- Blumenberg, Hans. 2007. *Theorie der Unbegrifflichkeit*, ed. Anselm Haverkamp. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
- Kroß, Matthias – Rüdiger Zill, eds. 2011. *Metapherngeschichte. Perspektiven einer Theorie der Unbegrifflichkeit*. Berlin: Parerga.
- Mikuláš, Roman. 2017. Poznámky k teóriám metafory: Giambattista Vico. In *Philologia XXVII/2*, 107–120.

¹⁵ „auf die rückwärtigen Verbindungen [der Metapher] zur Lebenswelt als dem ständigen – obwohl nicht ständigen präsent zu haltenden – Motivierungsrückhalt aller Theorie“

Mikuláš, Roman. 2018. Poznámky k teóriám metafory. Hans Blumenberg. In *Philologia XXVIII/1*, 61–75.

Schmidt, Siegfried J. 1994. *Kognitive Autonomie und soziale Orientierung. Konstruktivistische Bemerkungen zum Zusammenhang von Kognition, Kommunikation, Medien und Kultur*. Frankfurt/Main: Suhrkamp.

Schmidt, Siegfried J. 2017. *Geschichten und Diskurse*. Berlin: LIT.

**Štúdiá vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA 2/0063/16
*Hyperlexikón literárnovedných pojmov a kategórií II.***

Mgr. Roman Mikuláš, PhD.
Ústav filologických štúdií
Katedra nemeckého jazyka a literatúry
Pedagogická fakulta UK
Račianska 59
813 34 Bratislava
a
Ústav svetovej literatúry SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
roman.mikulas@savba.sk